
RADOSŁAW ZENDEROWSKI (RED.), *MIELIŚMY SWÓJ DOM, W KTÓRYM BYLIŚMY SZCZĘŚLIWI... KONFLIKTY ETNICZNE NA TERYTORIUM BYŁEJ JUGOSŁAWII W NARRACJACH MIGRANTÓW Z PAŃSTW POSTJUGOSŁOWIAŃSKICH MIESZKAJĄCYCH W AUSTRII*, WYDAWNICTWO NAUKOWE UKSW, WARSZAWA, 2019.

Juraj Marušiak

Od početka 90-ih godina XX veka bili smo svedoci opadanja interesovanja u zemljama srednje Evrope za problematiku jugoistočne Evrope, prevashodno zbog njihove usmerenosti na unutrašnje transformacije i integracije u evro-atlantske strukture. Ovo je posebno bilo izraženo u Poljskoj, gde je područje Balkana dugo ostajalo izvan sistematskih proučavanja istoričara i drugih istraživača društvenih nauka, koji se tradicionalno usredsređuju na regione sa kojima njihova zemlja ima istorijski najintenzivnije, ali i najkomplikovanije odnose – državama bivšeg Sovjetskog Saveza i Nemačku.

Profesor Radoslav Zenderovski sa Katedre za međunarodne odnose i evropske studije Univerziteta Kardinala Stefana Višinjskog u Varšavi (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie – Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw) formirao je tim usmeren na istraživanje zemalja bivše Jugoslavije. Istraživačka grupa, kojom rukovodi Zenderovski, objavila je ranije obimnu koautorsku monografiju posvećenu odnosu etničke i verske

identifikacije u regionu Preševa, zasnovanu na intervjuima sa predstavnicima lokalnih institucija (samouprave, medija, prosvete, religije i sl.) (Zenderowski 2012).

Knjiga koja je predmet ovog prikaza i čiji naslov u prevodu glasi *Imali smo svoj dom u kome smo bili srećni... Etnički konflikti na teritoriji bivše Jugoslavije u narativima migranata iz postjugoslovenskih država u Austriji* predstavlja rezultat rada interdisciplinarnog istraživačkog tima: istoričara Bartoša Bekiera (Bartosz Bekier), sociologa Rafala Višnjevskog (Rafał Wiśniewski) i Izabele Bukalske (Izabela Bukalska) i politikologa Radoslava Zenderovskog (Radosław Zenderowski). Terensko istraživanje obavljano je u Beču među migrantima sa područja bivše Jugoslavije, a s fokusom na njihova sećanja na period oružanih sukoba 90-ih godina XX veka. Istraživanje je bilo zasnovano na dubinskim intervjuima sa 53 sagovornika starosti od 28 godina do 72 godine, stanovnika Austrije poreklom iz zemalja nekadašnje Jugoslavije (konkretnije: iz Srbije, Kosova, Bosne i Hercegovine,

Hrvatske i Makedonije)¹, različitih socijalnih i profesionalnih kategorija. Istraživanje je obavljano početkom 2014, kao i na prelomu 2015. i 2016. godine. Intervjue su vodili studenti bečkog Eksternog odeljenja Gornjošleske više trgovačke škole Vojčeha Korfantog iz Katowica u okviru predmeta „Etnički konflikti u centralno-istočnoj Evropi“. Iskazi su bili raspoređeni na osnovu deklarisanje etničke pripadnosti sagovornika (srpska, hrvatska, albanska, bošnjačka), kao i na osnovu njihove zemlje porekla, zatim pola i starosti. U knjizi, međutim, nedostaje ključan podatak: na kom jeziku su obavljani razgovori. Može se pretpostaviti da su razgovori bili na nemačkom jeziku, s obzirom na to da su ih vodili studenti poljske nacionalnosti koji – isto kao i njihovi sagovornici – žive u Austriji.

Beč u dužem vremenskom periodu predstavlja cilj migracija stanovnika jugoslovenskog i postjugoslovenskog područja, što je posebno postalo izraženo od 60-ih godina 20. veka radnim migracijama tzv. gastarbajtera. Neposredno posle ratova 90-ih godina prošlog veka, migranti iz bivše Jugoslavije su 2001. godine sačinjavali 45,4% od ukupnog broja imigrantske populacije u ovom gradu. U to vreme u Beču je živelo oko 80.000 Srba, više od 20.000 Bošnjaka i više od 16.000 Hrvata (str. 61). Broj migranata sa postjugoslovenskog prostora se u narednim godinama povećavao, ali njihov udeo u ukupnom broju stanovnika Beča više nije bio toliko izražen kao na početku veka. Prema najnovijim podacima (od 1. januara 2017), imigranti iz zemalja bivše Jugoslavije, koji su u tim zemljama rođeni i/ili imaju njihovo državljanstvo, sačinjavaju približno 9% od ukupnog broja stanovnika Beča. Sa stanovništva porekla, Srbi predstavljaju najbrojniju imigrantsku zajednicu; njih je u Beču više od 100.000 i sačinjavaju 5,4%

njegovog ukupnog stanovništva. Imigranata poreklom iz Bosne i Hercegovine je u Beču više od 40.000 i oni sačinjavaju 2,2% njegovog stanovništva, dok iz Hrvatske potiče više od 26.000 ljudi, tj. 1,4% stanovnika Beča. U dostupnim statističkim izvorima nisu posebno evidentirani kosovski Albanci, kao ni stanovnici poreklom iz Makedonije. Imigranti iz Bugarske i Rumunije zastupljeni su tek 1%. Navedeni podaci ukazuju na to da je na Balkanu rođeno više od 11% sadašnjih stanovnika Beča, što je približno jedna četvrtina od ukupnog broja stanovnika imigranata koji žive u Beču (City of Vienna 2017). Broj ljudi u Beču koji ima porodične i kulturne veze sa zemljama bivše Jugoslavije znatno je veći, budući da statistikama nisu obuhvaćeni potomci imigranata koji su rođeni u zemlji prijema i imaju austrijsko državljanstvo. Zbog toga, kao i zbog zastupljenosti srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika, vizuelna prisutnost stanovnika poreklom iz bivše Jugoslavije u Beču je mnogo veća nego što to evidentira zvanična statistika. Na to ukazuje i sajt grada, koji je dostupan ne samo na nemačkom i engleskom jeziku, već ima verziju i na bošnjačkom/hrvatskom/srpskom, kao i na turskom jeziku. I ovi podaci govore o bliskoj istorijskoj, političkoj i kulturnoj povezanosti država Dunavskog regiona, odnosno srednje i jugoistočne Evrope, a u skladu sa tim, i o potrebi intenzivnije saradnje istraživača društvenih i humanističkih nauka zemalja ovog područja.

Istraživanja posvećena posleratnim migracijama iz zemalja nastalih raspadom Jugoslavije fokusirana su na partikularne dijaspori (na primer, radovi Hariza Halilovića o bosanskoj dijaspori – Halilovich 2011). Doprinos ove koautorske monografije je u tome što su njeni autori istraživanjem obuhvatili migrante iz različitih postjugoslovenskih zemalja. Ovakav pristup omogućava komparaciju rezultata s obzirom na zemlju porekla migranata i njihovu etničku pripadnost (up. metodologiju istraživanja Dragane

1 Ovde su navedeni nazivi država onako kako su dati u knjizi koja se prikazuje.

Kovačević Bielecki – Kovačević Bielecki 2018). Iako knjiga nije obimna, ona donosi značajne uvide i rezultate.

Koautorsku monografiju otvara poglavlje Bartoša Bekiera (Bartosz Bekier), posvećeno istorijskom kontekstu etničkih konflikata u bivšoj Jugoslaviji, genezi i transformaciji jugoslovenske ideje i njenom odnosu prema ideji velike Srbije (str. 11–62). Važno je naglasiti izbalansirano napisan deo o genezi oružanih sukoba 90-ih godina 20. veka. Bekier se distancira od rasprostranjene crno-bele optike sagledavanja navedenih konflikata, a u zavisnosti od političke, ideološke i geopolitičke perspektive pojedinih autora. S druge strane, autor nije uzeo u obzir pojedine važne istorijske momente, kao, na primer, usvajanje Bečkog književnog sporazuma iz 1850. godine o stvaranju zajedničkog srpskohrvatskog književnog jezika, a koji je dopunjen 1854. godine Novosadskim dogovorom. Autor takode ne razmatra Ustav SFRJ iz 1974. godine, na osnovu kojeg se Jugoslavija transformisala u federaciju s konfederalnim elementima. Federalne republike su tada pojačale svoje kompetencije, što je vodilo porastu nacionalističkih tendencija i prećutnoj, ali postepeno sve otvorenijoj podršci njihovih komunističkih predstavnika, koji su nominalno deklarirali privrženost jedinstvu Jugoslavije. Osim toga, nije pomenut Memorandum SANU, tj. njegova nezvanična verzija, iako se ovaj nacrt dokumenta često uzima kao simbolički početak promene stava o ulozi Srbije u okviru jugoslovenske federacije (Memorandum SANU 1986; Greenberg 2004: 72). Oružane sukobe ovaj autor interpretira kao „jugoslovenski građanski rat“ i kao „konflikte među zemljama naslednicama“ (str. 31). On pokazuje dualni karakter konflikta: s jedne strane, u okviru postojeće SFRJ, a s druge – unutar pojedinačnih država naslednica, onako kako su one od 1991. godine bile postepeno priznavane od strane međunarodne zajednice.

U ovom kontekstu potrebno je pomenuti rad Arbitražne komisije Konferencije o Jugoslaviji, osnovane 1991. godine pod rukovodstvom predsednika Ustavnog suda Francuske Roberta Badintera, koja je definisala karakter oružanih sukoba u Jugoslaviji i način njihovog rešavanja (Pellet 1992). Zaključci Badinterove komisije nisu bili uzeti u obzir u slučaju rešavanja konflikta na Kosovu i priznavanja jednostranog proglašenja nezavisnosti ove srpske pokrajine 2008. godine od strane većine zemalja Evropske unije. U zaključnom delu prvog poglavlja monografije dati su statistički podaci o izbegličkim talasima iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije u periodu od 1991. do 1999. godine (str. 57–61). Reč je o veoma važnim podacima, ali smatram da bi problem istraživanja bio bolje osvetljen da su oni dobili mesto u metodološkom delu.

Sledeće poglavlje ove monografije posvećeno je metodološkim izazovima istraživanja etničkih sukoba u narativima žrtvi, autora Rafała Wiśniewski i Izabele Bukalske (Izabela Bukalska) (str. 63–86). Autori polaze od rezultata istraživanja konflikata u vanevropskim zemljama sa fokusom na istraživanja u uslovima rata, zatim po njegovom završetku, kao i u situacijama kada je od ratnih sukoba prošao duži vremenski period. Među autorima iz bivše Jugoslavije razmatraju rezultate istraživanja Ivane Maček (Maček 2011) i Marije B. Olujić (Olujić 1995). Ovo poglavlje jeste opsežno, ali nedostaje mu čvršća povezanost sa samim predmetom istraživanja, kao i refleksija o izazovima sa kojima su se tokom istraživanja suočavali članovi istraživačkog tima.

Treće poglavlje autora Radoslava Zenderovskog napisano je na osnovu rezultata samog istraživanja (str. 95–111). U iskazima sagovornika ispoljavaju se razlike u određivanju uzroka oružanih sukoba, a u skladu s razlikama u njihovoj etničkoj pripadnosti. Sagovornici se

uglavnom pridržavaju nacionalističkih interpretacija, kreiranih od strane političkih elita jugoslovenskih republika. Posle gotovo četvrtine veka od završetka ratnih dejstava, kod sagovornika se ne primećuje izraženije odstupanje od navedenih interpretacija. Razlike u traženju uzroka ratova još dugo će deliti pripadnike etničkih zajednica u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Zbog toga možemo s pravom postaviti pitanje: da li je savremeno stanje – stanje mira ili bi možda pre trebalo govoriti o stanju bez rata. Zanimljiv je nalaz da religijskim razlikama sagovornici nisu pridavali suštinski značaj; u većini odgovora one nisu bile pomenute. Prema mišljenju pojedinih sagovornika, uzrok rata jeste bio izbijanje etničke mržnje zbog vere, dok je, prema mišljenju drugih, vera služila samo kao izvor političke mobilizacije (str. 109). Kao glavne uzroke konflikta sagovornici su navodili nacionalističke ideologije i ekonomske razlike među republikama, ali i spoljašnje, geopolitičke razloge. Bez obzira na zemlju porekla i etničku pripadnost, sagovornike povezuje idealizovana slika jugoslovenske prošlosti i međuetničkih odnosa u periodu posle Drugog svetskog rata. Takva slika je ponuđena i u nazivu monografije: „imali smo svoj dom, u kome smo bili srećni“. Sagovornici su, bez obzira na svoju etničku pripadnost, govorili o tome da su bili iznenađeni izbijanjem rata i naglim promenama do kojih je došlo u međuljudskim odnosima, naročito među pripadnicima različitih etničkih grupa (up. Zlatanović 2018: 296). Oni su, bez obzira na svoju etničku pripadnost, na isti način opisivali proživljene ratne traume, srušene domove, etničko čišćenje, glad, bežanje u skrovišta pred bombardovanjem, stradanje dece, ali i izbeglištvo i traženje novog doma – ratnu i posleratnu svakodnevicu na koju su bili prinuđeni da se naviknu.

Iako tema istraživanja otvara mnoga pitanja kojima se autori monografije ne bave, kao, na primer, integracija

prinudnih migranata u državu prijema, i da li je i na koji je način identifikacija imigranata i njihovih potomaka povezana sa zemljom porekla, ona u mnogim aspektima daje značajan doprinos.

Stanovnici srednje Evrope od 1945. godine žive u miru; već nekoliko generacija nema neposredno iskustvo s ratnim dešavanjima. Narativi imigranata iz bivše Jugoslavije su važni i s obzirom na dugotrajni optimizam stanovnika srednje Evrope da ratnih sukoba u njihovom regionu nema i da ih neće biti. Iz intervjua koje su poljski studenti obavili u Beču jasno se vidi da su takva ubeđenja 1990. i 1991. godine imali i građani bivše Jugoslavije, koji su u periodu od 1945. godine živeli u miru. Rezultati istraživanja su naročito važni i s obzirom na narastajuće nacionalističke i dezintegracione tendencije u Evropi.

Literatura

- City of Vienna (2017), Facts and figures on Migration 2017 – Viennese population. <https://www.wien.gv.at/english/social/integration/facts-figures/population-migration.html> (pristupljeno 10. 09. 2019).
- Greenberg, Robert D. (2004), *Language and Identity in the Balkans: Serbo-Croatian and its Disintegration*. Oxford: Oxford University Press.
- Halilovich, Hariz (2011), “(Per)forming ‘Trans-local’ Homes: Bosnian Diaspora in Australia”, in M. Valentan and S. P. Ramet (eds.), *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, Farnham: Ashgate Publishing Limited, pp. 63–81.
- Kovačević Bielecki, Dragana (2018), *Born in Yugoslavia – Raised in Norway: Former Child Refugees and Belonging*. Oslo: Novus forlag.
- Maček, Ivana (2011), *Sarajevo under Siege: Anthropology in Wartime*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (nact) (1986), <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf> (pristupljeno 15. 09. 2019).

- Olujic, Maria B. (1995), "The Croatian War Experience", in C. Nordstrom and A. C. G. M. Robben (eds.), *Fieldwork Under Fire*, Berkeley: University of California Press, pp. 186–205.
- Pellet, Alain (1992), "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee. A Second Breath for the Self-Determination of Peoples", *European Journal of International Law* 3(1): 178–185.
- Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974), http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-cyrillic/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_sfrj_1974.html (pristupljeno 15. 09. 2019).
- Zenderowski, Radosław (red.) (2012), *My już jesteśmy zjedzeni... Rola i znaczenie prawosławia w konflikcie etnicznym w Dolinie Preszewa*. Warszawa: Wyd. Instytut Politologii UKSW.
- Zlatanović, Sanja (2018), *Etnička identifikacija na posleratnom području: srpska zajednica jugoistočnog Kosova*. Beograd: Etnografski institut SANU.